

I. SAADET GİRAY HAN DÖNEMİNE AİT RUS ARŞİVLERİNDE BULUNAN İKİ AHİDNAMENİN TERCÜMESİ VE TAHLİLİ

TRANSLATION AND ANALYSIS OF TWO AHIDNAMES FOUND IN THE RUSSIAN ARCHIVES OF SAADET GIRAY KHAN I PERIOD

Umut YOLSEVER * Öz

* Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü,
umutyolsever44@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7035-4328,
Eskişehir / TÜRKİYE

Rus elçilik raporları, Kırım Hanlığı'nın erken dönemini aydınlatmak için elimizde bulunan en önemli kaynaklardan birisidir ve elçilik raporlarının mutlaka incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple Moskova'da bulunan RGADA (Rossiyskiy Gosudartstvenniy Arhiv Drevnih Aktov / Rusya Devlet Arşivi Eski Yazışmalar Bölümü) Arşivinden muhtelif zorluklar neticesinde edindiğimiz, Moskova Knezliği ve I. Saadet Giray Han dönemi Kırım Hanlığı arasında hazırlanmış iki ahidnameyi dilimize tercüme edip tahlillerini yaparak Türkiye'deki Kırım Hanlığı çalışmalarına bir nebze de olsa katkıda bulunmak istedik. Lakin dönemin koşullarını anlatmadan, ahidnamelerin neden kısa süre arayla tekrarlandığını ifade etmeden belgelerin doğrudan tercümesini vermenin yanlış olacağını düşündüğümüz için I. Saadet Giray Han dönemi kısaca anlatılmıştır. Dönem hakkında bilgi verildikten sonra iki ahidnamenin tercümesi çalışma sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kırım Hanlığı, Moskova, Tatar, Saadet Giray, İslam Giray, III. Vasiliy, Litvanya-Polonya, Arşiv

Keywords

Crimean Khanate, Moscow, Tatar, Saadet Giray, Islam Giray, Vasiliy III, Lithuania-Poland, Archive

Abstract

Russian embassy reports are one of the most important sources we have to illuminate the early period of the Crimean Khanate, and the embassy reports must be examined. For this reason, we translated and analyzed two ahidnames prepared between the Moscow Principality and the Crimean Khanate of the Saadet Giray Khan I period, which we obtained from the RGADA (Rossiyskiy Gosudartstvenniy Arhiv Drevnih Aktov/ Russian State Archive Old Correspondence Department) Archive in Moscow as a result of various difficulties. We wanted to contribute to the work of the Crimean Khanate in Türkiye, even a little bit. However, Saadet Giray Khan I period is briefly described, since we think that it would be wrong to give a direct translation of the documents without explaining the conditions of the period and without explaining why the ahidnames were repeated at short intervals. After giving information about the period, the translation of two ahidnames was added to the end of the study.

Başvuru/Submitted: 14/09/2021

Kabul/Accepted: 19/01/2022

GİRİŞ

Kuzey Karadeniz Türklüğünün son bağımsız kalesi Kırım Hanlığı'nın erken dönem hanlarından biri olan I. Saadet Giray Han¹, 1524-1532 yılları arasında hâkimiyet sürmüştür. Onun hanlığı dönemine ilişkin Türkçe kaynaklar ne yazık ki sınırlıdır ve mevcut olanlar da belirli bilgilerin tekrarıdır. Yeni bilgilere erişmek amacıyla Kırım Hanlığı'nın sınır komşuları ve aynı zamanda da en çok ilişki içerisinde buldukları Litvanya-Polonya Devleti ve Moskova Knezliği'nin, Kırım Hanlığı ile ilgili bilgiler verdikleri diplomatik yazışma kayıtlarına bakmak gerekliliği hâsıl olmuştur. Bu sebeple Moskova'da bulunan RGADA (*Rossiyskiy Gosudartstvennyy Arhiv Drevnih Aktov / Rusya Devlet Arşivi Eski Yazışmalar Bölümü*) Arşivinden muhtelif zorluklar neticesinde edindiğimiz, Moskova Knezliği ve Kırım Hanlığı arasında hazırlanmış iki ahidnameyi dilimize tercüme edip tahlillerini yaparak Türkiye'deki Kırım Hanlığı çalışmalarına bir nebze de olsa katkıda bulunmak istedik.

Söz konusu belgelerden ilki 1525 ikincisi ise 1530 tarihlidir. Belgeler arasında beş sene gibi bir süre bulunmasına rağmen iki ayrı belgede de çoğu paragraf birbirinin aynısıdır ki bu da bize diplomatik yazışmalarda bazı kalıplaşmış sözcükler olduğunu gösterir. Ahidnamelerde kimi maddelerin açık uçlu olmasını engellemek amacıyla özellikle eklenen ifadeler olduğu da göze çarpmaktadır. Böylece barışın bozulması engellenmeye çalışılmıştır. Ahidnamelerin içinde geçen ana başlıklar Kırım Hanlığı-Moskova Knezliği arasında tesis edilen barış ve dostluk; Litvanya-Polonya Devleti'ne karşı oluşturulan ittifak; elçilerin ve tüccarların gidip gelmesi için verilen izindir.

Yukarıda ifade edildiği üzere ahidnamelerdeki bilgilerin çoğu birbirinin aynısıdır. Ancak iki belge arasında birkaç küçük, lakin mühim değişiklikler dikkat çekmektedir. 1525 tarihli belgede Litvanya-Polonya Devleti'nden gelecek saldırılara karşı hazırlık yapılırken, 1530 tarihli belgede ise Litvanya-Polonya Devleti'nin yanı sıra onun tabiiyetinde bulunan Şeyh Ahmet Han'ın kardeşlerinden ve çocuklarından gelecek saldırılara karşı da hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Litvanya-Polonya Devleti'nde bulunan Şeyh Ahmet Han'ın çocuklarının güçlü bir askerî gücü ellerinde tuttukları, ahidnamelere bile konu almalarından rahatlıkla görülmektedir. Elçilerin gidip gelmesi ile alakalı bölümde, 1525 tarihli belgede Kırım Hanı Saadet Giray, Osmanlı Padişahı için "Sultan" ifadesini kullanırken 1530 tarihli belgede "Bize bakanlar" ifadesini kullanmıştır. Bahsi geçen söz, ikinci belgede kasıtlı olarak mı değiştirildi yoksa Kırım Tatar Türkçesinden Rusçaya çeviren tercümanın hatası mı ne yazık ki bilinmemektedir. Ancak dönemin tarihini anlatan kaynaklarda Saadet Giray Han ile Osmanlı Devleti arasında herhangi bir gerginlik yaşandığına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar göz önüne alındığında farklılığın sebebinin tercüman hatası olabilme ihtimali ağır basmaktadır. Belgelerde, Osmanlı Padişahı ile ilgili geçen bir diğer husus; Osmanlı tebaasından birileri eğer Rus elçilerini, misafirlerini ya da tüccarlarını yağmalayıp da Rusların eline düşerse idam edilip, ardından da başlarının kesilerek Saadet Giray Han'a geri gönderilmesi konusunda konulan maddedir. Mevcut bilgileri değerlendirip varsayım üzerinden söz konusu madde konuşulacak olursa,

¹ Bundan sonra yalnızca Saadet Giray Han olarak yazılacaktır.

Saadet Giray Han kesilen başları Kefe'deki Osmanlı valisine yollayarak ve ahidnameye uyulmadığı için bunu yapanların Ruslar olduğunu kanıtlayıp kendini Padişah'ın gözünde aklayacak, böylece hanlığı bir zarar görmeyecektir.

Ahidnamelerin son bölümünde Moskova'dan Kırım'a gelecek elçilerin Kırım'daki iç savaşı etkileme yahut diğer Tatar Hanlıkları ile Kırım Hanlığı arasındaki gerginlikleri arttırma ihtimali göz önünde tutularak, hiçbir yere uğramayıp başka da bir görev edinmeyip doğrudan gelmeleri açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca ahidnameye uyacağını kabul eden devlet kademesinin de hiyerarşik olarak yukarıdan aşağı kimler olduğu kaleme alınmıştır. 1525 tarihli olan belgede "Mezbur yarlıkta geçen tüm hususlara güçlü bir şekilde uyulacağına dair ahidnameyi ben Saadet Giray Han, Kalgay Sultanım, sultan kardeşlerim ve çocuklarımız, oğlanlar ve beyler kabul ettik."; 1530 tarihli belgede ise "Mezbur yarlıkta geçen tüm hususlara güçlü bir şekilde uyulacağına dair ahidnameyi ben Saadet Giray Han, soyumdan gelen Kalgay Sultanım Devlet Giray Sultan, diğer sultan kardeşlerim ve çocuklarımız, seyitlerimiz, oğlanlarımız ve beylerimiz kabul ettik.". İki farklı belgede görülen bariz farklar ilk belgede kalgay olarak Devlet Giray'ın ismi geçmezken ikinci belgede geçmesi ve seyitlerin yer almasıdır. Kalgayın adının ilk ahidnamede olmayıp ikincisinde yer alması, tıpkı daha önce ifade edildiği gibi bir diğer tercüman hatası olabilir.

Yukarıda belgelerin muhteviyatı ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir lakin tercümeleri doğrudan vermenin bazı karmaşalara yol açabileceği, anlaşmalara giden süreçlerin ve hangi şartlar altında yapıldığı bilgilerine temas edilmesinin daha iyi olacağı düşünüldüğü için Saadet Giray Han döneminde yaşanan olaylar kısaca anlatılacaktır.

SAADET GİRAY HAN DÖNEMİNE KISA BİR BAKIŞ

Saadet Giray Han, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Padişahı tarafından tayin edilen ilk hanıdır. Abdülğaffar Kırımî'ye göre; I. Mehmet Giray Han'ın² 1523 yılında Nogaylar tarafından öldürülmesinin akabinde Karaçi³ beyleri, oğlu⁴ I. Gazi Giray'ın⁵ han ilan etmeyi düşünmüşler. Fakat Karaçi beyleri onun Tatar Uluslarını bir araya getiremeyeceğini düşündükleri için yerine o sıralarda Osmanlı payitahtında bulunan Saadet Giray'ı istemişlerdir (Derin, 2003, s. 328). Seyyid Mehmed Rızâ'nın *Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar* isimli eserinde Gazi Giray'ın Kasım 1523'de Kırım tahtında altı ay oturduğu ve bu süre içerisinde küçük kardeşi Baba Giray'ı da kalgay tayin ettiği anlatılmaktadır (Söylemez, s. 2016, s. 127-128). Halîm Giray ise Gülbün-i Hânân isimli eserinde Mehmet Giray'ın ölümünün ardından Yavuz Sultan Selim'in⁶

² Bundan sonra yalnızca Mehmet Giray Han olarak yazılacaktır.

³ "Karaçi", "Karaçu" unvanı Altın Orda Devleti'nin ardılları olan hanlıklarda belli başlı soylu beylere verilen bir unvandır. Detaylı bilgi için bk. Alan, H. (2011). *Altın Orda Hanlığında Hâkimiyet Anlayışı ve Karaçi Beyleri Ortaya Çıkışı*. Tarih Dergisi. S. 54, 1-20

⁴ Abdülğaffar Kırımî eserinde I. Gazi Giray'ı Mehmet Giray Han'ın küçük kardeşi olarak ifade etmektedir fakat Gazi Giray dönemine ait bulunan sikkelerin üzerine "Gazi Giray bin Mehmed Giray" ifadesi yer almaktadır ve bu da Gazi Giray'ın, Mehmet Giray'ın kardeşi olmadığını kanıtlamaktadır (Petovskiy, 1893, s. 10).

⁵ Bundan sonra yalnızca Gazi Giray olarak yazılacaktır.

⁶ Halîm Giray'ın verdiği bilgide anakronizm vardır. Saadet Giray'ı Kırım'a gönderen bizzat Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisidir.

Saadet Giray'ı han olarak tayin ettiğini ve onu, beraberine verdiği donanma ile Kırım'a yolladığını kaleme almıştır (Halîm Giray, 2019, s. 62). Sigismund von Herberstein; Mehmet Giray'ın ölümünün ardından kardeşi Saadet Giray'ın (*Eserdeki yazılışı Sadachgerai*) Osmanlı Padişahı'nın yardımı ile Kırım Hanlığı'nın başına geçtiğini söylemektedir (Herberstein, 1851, Vol. II, s. 81-82). Verilen bilgileri neticesinde anlıyoruz ki Mehmet Giray'ın ölümünün ardından Kırım tahtına kısa süreliğine oğlu Gazi Giray çıkmıştır ancak tabiiyetinde buldukları Osmanlı Padişahı, Gazi Giray'ın hanlığını tanımayıp yerine Saadet Giray'ı Kırım'a göndermiştir.

Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar' da verilen Gazi Giray'ın altı aylık hanlığı süresini referans alırsak Saadet Giray Han Mayıs 1524'de Kırım Hanlığı tahtına oturmuştur, daha sonra Gazi Giray'ı kalgay tayin etmiştir. Fakat Gazi Giray'ın kalgaylığı uzun sürmemiş ve Ağustos 1524'te Saadet Giray Han'ın emriyle Gazi Giray ile kardeşi Baba Giray idam edilmiştir (Söylemez, 2016, s. 128). Hammer'e göre bu idam Saadet Giray Han, Gazi Giray ile Baba Giray'ı bayramlaşma bahanesi ile yanına çağırıldığı sırada gerçekleşmiştir (Purgstall, 2020, s. 43). Gazi Giray'ın idamının ardından Saadet Giray Han, kardeşi Mübarek Giray'ın oğlu Devlet Giray'ı kalgay olarak tayin etmiştir.⁷ Kardeşleri Gazi Giray ile Baba Giray'ın idamından sonra Mehmet Giray Han'ın bir diğer oğlu İslam Giray, intikam almak amacıyla Saadet Giray Han'a isyan etmiştir (Halîm Giray, 2019, s. 63; Söylemez, 2016, s. 128). İslam Giray'ın devlet içerisini karıştıran isyanı, Saadet Giray Han dönemi dış ilişkilerinin şekillenmesinde de hayli etkili olmuştur.

Bu arada Osmanlı Devleti 1521 yılında, Avrupa'nın içlerine doğru gerçekleştireceği fetih hareketlerinde mühim bir üs görevi edinecek Belgrad'ı fethetmişti (Uzunçarşılı, 2019, C. II, s. 312). Saadet Giray Han'ın Kırım Hanlığı'nın başına geçtiği dönemde Kanuni Sultan Süleyman, Macaristan'a büyük bir sefer düzenlemeyi planlamaktaydı. Jagellon Hanedanlığı'na mensup Macaristan'ın kralı II. Layoş aynı zamanda yine Jagellon Hanedanlığından olan Litvanya-Polonya Devleti'nin kudretli kralı Sigismund'un da akrabasıydı (Uzunçarşılı, 2019, C. II, s. 327). Macaristan Kralı II. Layoş'a karşı girişilecek sefer öncesinde Osmanlı ordusunun Polonya'dan gelebilecek olası tehlikelere karşı da arkasını sağlama alması gerekiyordu. Bu sebeple Saadet Giray Han'a Litvanya-Polonya kuvvetlerine saldırılar düzenleyip Macaristan'a gelebilecek olası yardımları engellemesi emredilmiştir (Gayvoronskiy, 2007, s. 163).

Avrupa'da bahsi geçen olaylar yaşanırken diğer tarafta da Mehmet Giray Han'ı öldüren Nogaylardan Ağış ve Mamay, Sigismund'a 1524 kışının sonunda mektup göndermişlerdir. Ondan, esir tuttuğu son Altın Orda Han'ı Şeyh Ahmet'i⁸ serbest bırakmasını, bunun karşılığında da Ocaciv ile İslamkerman'ın Litvanyalılar tarafından

⁷ Çalışmanın esasını oluşturan elçi raporlarında da Devlet Giray'ın kalgay olduğu rahatlıkla görülmektedir.

⁸ 1502 yılında Mengli Giray Han'ın saldırısı neticesinde mağlup olduktan sonra firar eden Şeyh Ahmet Han, aynı yıl Litvanya-Polonyalıların eline düşmüş ve tutsak olarak Litvanya'nın başkenti Vilnius'a gönderilmiştir. Orada, son Altın Orda Hanı ve Cengiz Han soyundan olması sebebiyle Litvanyalıların Kırımlılara karşı kullandığı bir koz olarak var olmuştur. Sigismund onu 1527'de azat etmiş ve o da Astarhan Hanlığı'nın başına geçmiştir. Lakin hayli ihtiyarladığı için 1528'de hayatını kaybetmiştir (Vasary, 2014, C. 29, s. 335-336).

fethedilmesine yardımcı olacaklarını ve bu sayede oraya yerleştirilen birliklerin gelecekte olası bir Kırım işgalini engelleyeceğini söylemişlerdir (Kolodziejczyk, 2011, s. 65). Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nin talimatlarıyla kendisine düşmanlık etmesi neticesinde Sigismund da Kırım Hanlığı'na karşı Şeyh Ahmet'i kullanmak istemiştir (Gayvoronskiy, 2007, s. 163). Saadet Giray Han, büyük ihtimalle Şeyh Ahmet'in Litvanya-Polonya tarafından kendisine karşı kullanılacağını öğrendikten sonra onların üzerine ordu göndermiş ve Kırım Hanlığı ile Litvanya-Polonya Devleti arasındaki savaş başlamıştır. Hem bu savaş hem de İslam Giray'ın içeride başlattığı iç savaş ve olası Moskova çatışmasıyla birlikte üç cephede birden savaşamayacağını anlayan Saadet Giray yönetimindeki Kırım Hanlığı ile Moskova Knezliği arasında 1525 senesinde Litvanya-Polonya Devletine karşı, tercümesini yaptığımız ahidname imzalanmıştır. Lakin Şeyh Ahmet 1524 yahut 1525 yılında serbest bırakılmamıştır. Elimizdeki bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla da Kırım Hanlığı-Litvanya-Polonya Devleti çatışmalarının şiddeti bir süreliğine azalmıştır.

İki devlet arasındaki şiddeti azalan çatışmalar 1527 itibariyle tekrar kuvvetlenmiştir. Litvanya-Polonya Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki 1527 tarihli elçilik raporuna baktığımızda, Sigismund'un, Özi Nehri dolaylarında bulunan Tatar askerlerine saldırdığı anlaşılmaktadır. Saadet Giray Han, Sigismund'a, yapılan saldırının kendisine karşı mı yoksa Litvanya-Polonya topraklarına karşı yağma faaliyeti yürüten Nogaylara karşı mı yapıldığı ayrıca Sigismund'un da bundan haberi olup olmadığını sormak için elçi göndermiştir. Ancak gönderilen elçinin sorularına cevap verilmemiş ve elçi hapsedilmiştir. Aynı belgenin devamında, Sigismund'un Şeyh Ahmet'i serbest bırakıp Nogay elçisi İsfendiyar'a teslim ettiği de ifade edilmektedir (RGADA fond 389 Litovskaya Metrika, no. 7, list 1187-1193 aktaran Kolodziejczyk, 2011, s. 665-679). Belirtilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Özi Nehri'nde yapılan saldırının bizzat Sigismund tarafından Nogaylar ile anlaşarak Şeyh Ahmet'i serbest bırakmak amacıyla tasarlandığı görülmektedir. Kazan Hanlığı'ndan ayrılıp Kırım'a gelen ve daha sonra İslam ile Saadet Giray arasındaki iç savaşa müdahil olan Sahib Giray komutasındaki Kırım birlikleri, Sigismund'un Şeyh Ahmet'i serbest bırakması üzerine onu tekrar kendi kontrolüne alıp hapsedmesi için gözdağı vermek amacıyla harekete geçmişlerdir. Fakat Kırım birlikleri 1527'de Cerkasy yakınında yenilmişlerdir. Nisan 1527'de Altın Orda Devleti'nin son hanı Şeyh Ahmet, Vilnius'tan ayrılmıştır. İç savaş sebebiyle tek bir merkezden yönetilemeyen dağılmış Kırım ordusunun müdahale edememesi neticesinde Şeyh Ahmet Han, Litvanya-Polonya ve Nogay süvarileri eşliğinde Kiev, Slutsk ve Cerkasy'dan herhangi bir tehdit ve engelleme ile karşılaşmadan Astarhan Hanlığı'nın tahtına geçmeyi başarmıştır (Kolodziejczyk, 2011, s. 66).

Başına buyruk davranan İslam Giray; 4 Eylül 1527'de Epaçin oğlu Yusuf ve Topal Ahmet'in iki oğlunun da başında bulunduğu kalabalık bir ordu ile gizlice Oka Nehri sahillerine gelip karşı kıyıya geçmek istemiştir. Bu sırada III. Vasiliy kendisi bizzat ordunun başına geçmiş ve Kolomna'ya konuşlanmıştır. Kıyıda, Knez Vasiliy Semenoviç Odoyevskiy, Knez İvan İvanoviç Şetina, Knez Fedor Vasilyeviç Lopata,

⁹ Bu isimlerin kim olduğu ne yazık ki henüz tespit edilememiştir.

Knez İvan Fedoroviç Ovçin gibi isimler vardır ve mevcut askerlerinin azlığından kaynaklı olarak savunma pozisyonu alıp İslam Giray'ın nehir geçişine karşı direnmişlerdir. O esnada Knez Fedor Mihayloviç Mistislavskiy yardıma gelmiş ve kıyadaki İslam Giray'ın ordusu ile savaşmaya başlamıştır. Knez Fedor Mihayloviç Mistislavskiy'nin getirdiği yardım karşısında İslam Giray direnemeyerek çekilmiştir. Onun çekildiğini gören Rus ordusu da nehri geçerek İslam Giray'ın ordusunu takip etmiştir. Takip esnasında pek çok Tatar askeri öldürülmüş ve İslam Giray'ın yakın adamı Yanglıç Mirza, Ruslar tarafından ele geçirilmiş, İslam Giray da hızlıca Kırım'a dönmüştür (Litsevoy Letopisniy Svod, 2014, Kniga 18, s. 498-503; PSRL, 1859, Tom 8, s. 272; PSRL, 1904, Çast 1, s. 46; PSRL, 1910, Tom 20, Çast 1, s. 404-405).¹⁰ İslam Giray'ın Moskova Knezliği topraklarına saldırmasının akabinde, o sıralarda Moskova'da bulunan Saadet Giray Han'ın elçileri de İslam Giray'ın suçunun kurbanı olmuşlar ve III. Vasiliy onların boğdurulmasını emretmiştir (Solovyov, 1960, Kniga III, Tom V-VI, s. 274). Böylece İslam Giray'ın suçu sebebiyle III. Vasiliy'nin gerçekleştirdiği hareket, Saadet Giray Han'ı da Moskova'ya karşı savaş açmak zorunda bırakmıştır. İslam Giray-Saadet Giray Han arasındaki iç savaş ile boğuşan Kırım Hanlığı, aynı sene içerisinde hem Litvanya-Polonya'ya karşı mağlup olmuş hem de Moskova Knezliği ile savaşa girmiştir. Mevcut şartlar altında 1525 yılında Kırım Hanlığı-Moskova Knezliği arasında imzalanan ahidname de rafa kalkmıştır. Düşman sayısını azaltmak ve kendisine Moskova'ya karşı müttefik bulmak isteyen Saadet Giray Han'ın Sigismund ile barışmaktan başka çaresi kalmamıştır (Guleyiç, 2016, s. 767). Bu sebeple 1527 senesinde Kırım Hanlığı ile Litvanya-Polonya arasında barış tesis edilmiştir ve Moskova'ya karşı müttefiklik antlaşması yapılmıştır. Fakat Kırım Hanlığı ile Litvanya-Polonya Devleti arasındaki antlaşmanın ömrü kısa sürmüştür. 1528-1529 yıllarında Saadet Giray Han'a karşı mağlubiyet alan İslam Giray, Litvanya-Polonya Devleti sınırlarına çekilmiştir. İslam Giray, Litvanya-Polonya Devleti ve o devletin himayesinde yaşayan Şeyh Ahmet'in kardeşleri ile anlaşıp Kırım Hanlığı üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaya başlamıştır (Kolodziejczyk, 2011, s. 68-69). Mevcut şartlar altında iki cephede savaşmanın akıllıca bir hareket olmadığını düşünen Saadet Giray Han, 1530 yılında Moskova Knezliği ile Litvanya-Polonya Devleti'ne karşı aşağıda tercümesini yaptığımız yeni bir ahidname yapmıştır.

SONUÇ

Altın Orda Devleti'nin yıkılış sürecinin ardından ortaya çıkan Tatar Hanlıklarından biri de Kırım Hanlığı idi. Bu hanlık, Altın Orda Devleti'nin ardından yaşanan kargaşada, siyasî otoriteyi sağlamak gayesiyle zaman zaman etrafındaki devletlerle her alanda münasebetler içerisinde bulunmuştur. Bu münasebetlerin çerçevesini oluşturan temel esas ise zayıf bir siyasî otoriteyi denge siyaseti üzerinden kuvvetlendirmek olmuştur. Nitekim hanlık içerisinde meydana gelen isyanlar ve hanlık tahtında hak iddia eden hanzadeler, oluşturulmaya çalışılan denge siyasetinin bozulmasına sebep

¹⁰ Razriyadnaya Kniga'da verilen isimler ise farklıdır. 4 Eylül'de III. Vasiliy'e İslam Giray'ın doğruca Oka kıyılarına gittiği, bunun üzerine de hemen ertesi gün yani 5 Eylül 1527'de III. Vasiliy'nin Kolomna'ya Knez Fedor Lopata Vasilyeviç Telepnev ile Knez İvan Ovçin Fedoroviç Telepnev'i gönderdiği yazılmıştır (Razriyadnaya Kniga, 1966, s. 71).

vermiştir. İslam Giray'ın Moskova Knezliği'ne karşı yürüttüğü mücadeleler bu minval üzere değerlendirilebilir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Kırım hanlarını himaye ederek tabiiyetleri altında tutmaları zaman zaman hanların geri dönüşü olmayan sonuçlarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Kırım Hanları askerî ve siyasi buhran içerisinde bazen etrafındaki devletlerle ittifaklar kurarken bazen de onlarla belirli şartlar üzerine antlaşmalar sağlamak zorunda kalmışlardır. Özellikle 1525-1530 yıllarında meydana gelen olaylar Saadet Giray için oldukça sıkıntılı geçmiştir. Hanlığın iç işlerindeki sorunlarla uğraşmasının yanında aynı zamanda belgelerde Ahmedovlar olarak geçen son Altın Orda varislerinden Litvanya'daki Şeyh Ahmet ve oğullarıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sebepten bazen ittifak kurduğu Litvanya-Polonya ile mücadeleye girerken bazen de Moskova Knezliği ile dostluk antlaşmaları yapıp Litvanya-Polonya'ya karşı mücadele etme siyasetini takip etmiştir. Sonuç olarak tarafımızca tercümesi yapılan iki ahidname minvali üzerinden Kırım Hanı Saadet Giray, hanlık tahtında olduğu süre boyunca hanlığını iç işlerinde dışarıdan gelecek müdahalelere karşı korumaya çalıştığı gibi dış siyasetinde denge politikası izleyerek rakiplerine karşı mücadele içinde olmuştur.

BELGELER

Belge 1

[Kırım'da bulunan Rus elçisi Boyar İvan Koliçev'e verilmiştir.]

(RGADA, Fond 123, Opis 2, no. 22, list 2-3)

Uluğ Orda'nın Uluğ Han'ı Saadet Giray Han'ın sözü:

Kardeşimiz, tüm Rusların hükümdarı Büyük Knez Vasiliy İvanoviç ile bugünden itibaren nesiller boyu gelecekte birbirimizi daha çok seveceğiz. Bir kardeşin diğer kardeşten istediği yerde olacağız. Dostunuza dost, düşmanınıza düşman olacağız ve düşmanlarımıza karşı bir olacağız. Her kim ki ben, Saadet Giray Han'ın dostudur, o vakit kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin de dostudur; her kim ki bana dost değildir, o vakit kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin de dostu değildir. Her kim ki kardeşim Büyük Knez Vasiliy'nin dostudur, o vakit benim de dostumdur; her kim ki kardeşim Büyük Knez Vasiliy'nin düşmanıdır, o vakit benim de düşmanımdır.

Polonya'nın Kralı ve Litvanya Büyük Knez'i olan Jigimont veya onun çocukları yahut Litvanya Büyük Knezliği ve Polonya Krallığından her kim gelirse, onlara karşı bir olacağız. Kardeşim Büyük Knez Vasiliy, Litvanya düşmanımız üzerine bizzat kendisi gider veya ordusunu gönderirse; Ben de bizzat onun topraklarına [Litvanya]ve halkının üzerine gideceğim [saldıracağım], yahut Kalgay Sultanımı, kardeşimi ya da çocuklarımı ordu ile birlikte [saldırmaları için] göndereceğim. Litvanya Büyük Knezi ve Polonya Kralı, kardeşim Büyük Knez Vasiliy'e karşı bizzat kendisi gider yahut ordusunu gönderirse; O vakit ben de bizzat onun topraklarına gideceğim veya Kalgay Sultanımı, kardeşimi ya da çocuklarımı ordu ile birlikte göndereceğim.

Ve ben Saadet Giray Han, Kalgay Sultanım, kardeşlerim, [buradan itibaren diğer hanedan üyeleri adına da konuştuğu için çoğul ekler kullanılmış] çocuklarımız, uluslarımız, beylerimiz, Kosaklarımız; Kardeşim Büyük Knez Vasiliy'nin topraklarını, onun çocuklarının ve kardeşlerinin topraklarını dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz;

Ayrıca size ve Trubetskoy Knezlerine hizmet eden knezlerin topraklarını da dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz. Ayrıca Ukrayna şehirleriniz olan Putivl, Rılsk, Novhorodka, Radogoşça, Starodub, Çernigov, Poçep, Gomel kentlerini ve size hizmet edenlerin topraklarını dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz. Bizim, kardeşlerimizin yahut çocuklarımızın bilgileri olmadan tebaamızdan bazıları sizin tebaanıza veya size hizmet eden knezlere saldırıp arkasından da bize geri gelirse; O vakit, ele geçirdikleri ganimetlerin tamamını [köle olarak satılacak esirler de buna dahil] fidye istemeden iade etmelerini emredip akabinde onları idam edeceğiz.

Sen, kardeşimden bize gelen elçiler ve tüccarlar Don Nehri veya bozkırdan gelebilirler. Ayrıca sen kardeşimden gelen elçiler ve misafirler ile yine sen kardeşime diğer hükümdarlardan gelen elçiler ve misafirler serbestçe hareket edebilirler. Tebaamız, sizin elçileriniz ve misafirleriniz ile diğer hükümdarlardan gelen elçiler ve misafirleri yağmalamayacaktır. Ve tebaamızdan bazıları sizin elçilerinize ve misafirlerinize yahut diğer hükümdarlardan size gelen elçilere ve misafirlere saldırıp yağmalayıp arkasından da bize geri gelirse; O vakit, ele geçirdikleri ganimetlerin tamamını fidye istemeden iade etmelerini emredip akabinde onları idam edeceğiz. Eğer Sultanın tebaasından [Sultan'dan kastı Osmanlı Padişahı, tebaası da çok yüksek ihtimalle Kefe'de bulunanlar] birileri sizin elçilerinizi, misafirlerinizi ya da tüccarlarınızı yağmalar ve elinize düşerse, o vakit onları idam edebilirsiniz, paralarına el koyup kellelerini de bize geri göndermelisiniz.

Eğer kardeşim Büyük Knez Vasiliy'e benden elçi gitmişse ben onu görevlendirmeden gitmiştir lakin hiçbir şekilde elçi göndermeyeceğiz. Sen kardeşimden bana gelecek elçi doğrudan bana gelecek; yoldan ve görevinden ayrılmayacak, başka görevler edinmeyecek. Sen kardeşimden bana gelecek elçilerinize ve tebaanıza ben handan, Kalgay Sultanımdan, kardeşlerimden, çocuklarımızdan, diğer sultanlardan, seyitlerden, oğlanlardan, beyler ve cümle tebaamızdan kimse ilişmeyip yağmalamayacaktır. Ayrıca sen kardeşimden bana gelecek elçileriniz ve tebaanız alıkonulmayacaktır.

Mezbur yarlıkta geçen tüm hususlara güçlü bir şekilde uyulacağına dair şartnameyi ben Saadet Giray Han, Kalgay Sultanım, sultan kardeşlerim ve çocuklarımız, oğlanlarımız ve beylerimiz kabul ettik.

Altın nişan vurulan bu şartname 18 Şubat 1525 Cumartesi günü Ferah Kerman'da yazıldı.

Belge 2

[Kırım'da bulunan Rus elçisi Knez Stepan Zılobin'e verilmiştir.]

(RGADA, Fond 123, Opis 2, no. 23, list 2-4)

Uluğ Orda'nın Uluğ Han'ı, muzaffer, Saadet Giray Han'ın sözü:

Kardeşimiz, tüm Rusların hükümdarı Büyük Knez Vasiliy İvanoviç ile bugünden itibaren nesiller boyu gelecekte birbirimizi daha çok seveceğiz. Bir kardeşin diğer kardeşten istediği yerde olacağız. Dostunuza dost, düşmanınıza düşman olacağız ve düşmanlarımıza karşı bir olacağız. Her kim ki ben, Saadet Giray Han'ın dostudur, o vakit kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin de dostudur; her kim ki bana dost değildir, o

vakit kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin de dostu değildir. Her kim ki kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin dostudur, o vakit benim de dostumdur; her kim ki kardeşimiz Büyük Knez Vasiliy'nin düşmanıdır, o vakit benim de düşmanımdır.

Ahmet Han'ın çocuklarına ve Kazimir'in soyundan gelen Jigimont'un çocuklarına karşı bir olacağız. Ahmet Han'ın çocukları bana gelirse [saldırırsa], ve sen kardeşim Büyük Knez Vasiliy, dostane olmayan bir şekilde ordunu onun [Ahmet Han'ın çocuklarının] üzerine göndereceksin. [saldıracaksın.] Ahmet Han'ın çocukları sen kardeşim Büyük Knez Vasiliy'e gelirse ve ben Saadet Giray Han, bizzat Ahmet Han'ın çocuklarının üzerine gideceğim yahut kardeşimi ve çocuklarımı ordu ile birlikte göndereceğim. Ve sen kardeşim Büyük Knez Vasiliy İvanoviç; Düşmanımız Litvanyalılara bizzat kendin gidersen ya da ordun giderse ve ben de bizzat kendim onun topraklarına [Litvanya] ve tebaasına gideceğim veya Kalgay Sultanımı yahut çocuklarımı ordu ile birlikte göndereceğim. Eğer Litvanya Büyük Knezi ve Polonya Kralı, kardeşim Büyük Knez Vasiliy'e saldırır veya ordusunu saldırtırsa; O vakit bizzat kendim onun topraklarına ve tebaasına gideceğim veya Kalgay Sultanım yahut çocuklarımı ordu ile birlikte göndereceğim.

Ve ben Saadet Giray Han, Kalgay Sultanım, kardeşlerim, [buradan itibaren diğer hanedan üyeleri adına da konuştuğu için çoğul ekler kullanılmış] çocuklarımız, uluslarımız, beylerimiz, Kosaklarımız; Kardeşim Büyük Knez Vasiliy'nin topraklarını, onun çocuklarının ve kardeşlerinin topraklarını dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz; Ayrıca size ve Trubetskoy Knezlerine hizmet eden knezlerin topraklarını da dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz. Ayrıca Ukrayna şehirleriniz olan Putivl, Rılsk, Novhorodka, Radogoşça, Starodub, Çernigov, Poçep, Gomel kentlerini ve size hizmet edenlerin topraklarını dârülharp olarak kabul etmeyeceğiz. Bizim, kardeşlerimizin yahut çocuklarımızın bilgisi olmadan tebaamızdan bazıları sizin tebaanıza veya size hizmet eden knezlere saldırıp arkasından da bize geri gelirlerse; O vakit, ele geçirdikleri ganimetlerin tamamını [köle olarak satılacak esirler de buna dahil] fidye istemeden iade etmelerini emredip akabinde onları idam edeceğiz.

Sen, kardeşimden bize gelen elçiler ve tüccarlar Don Nehri veya bozkırdan gelebilirler. Ayrıca sen kardeşimden gelen elçiler ve misafirler ile yine sen kardeşime diğer hükümdarlardan gelen elçiler ve misafirler serbestçe hareket edebilirler. Tebaamız, sizin elçileriniz ve misafirleriniz ile diğer hükümdarlardan gelen elçiler ve misafirleri yağmalamayacaktır. Ve tebaamızdan bazıları sizin elçilerinize ve misafirlerinize yahut diğer hükümdarlardan size gelen elçilere ve misafirlere saldırıp yağmalayıp arkasından da bize geri gelirlerse; O vakit, ele geçirdikleri ganimetlerin tamamını fidye istemeden iade etmelerini emredip akabinde onları idam edeceğiz. Bize bakanların tebaası [Osmanlılardan bahsediyor, Kefe Beyi] veya bizim tebaamızdan birileri sizin elçilerinizi ya da misafirlerinizi yağmalar ve elinize düşerse, o vakit onları idam edebilirsiniz, paralarına el koyup kellelerini de bize geri göndermelisiniz.

Eğer kardeşim Büyük Knez Vasiliy'e benden elçi gitmişse ben onu görevlendirmeden gitmiştir lakin hiçbir şekilde elçi göndermeyeceğiz. Sen kardeşimden bana gelecek elçi doğrudan bana gelecek; yoldan ve görevinden ayrılmayacak, başka görevler edinmeyecek. Sen kardeşimden bana gelecek elçilerinize

ve tebaanıza ben handan, Kalgay Sultanımdan, kardeşlerimden, çocuklarımızdan, diğer sultanlardan, seyitlerden, oğlanlardan, beyler ve cümle tebaamızdan kimse ilişmeyip yağmalamayacaktır. Ayrıca sen kardeşimden bana gelecek elçileriniz ve tebaanız alıkonulmayacaktır.

Mezbur yarlıkta geçen tüm hususlara güçlü bir şekilde uyulacağına dair şartnameyi ben Saadet Giray Han, soyumdan gelen Kalgay Sultanım Devlet Giray Sultan, diğer sultan kardeşlerim ve çocuklarımız, seyitlerimiz, oğlanlarımız ve beylerimiz kabul ettik.

Altın nişan vurulan bu şartname sizin büyükelçiniz Stepan Knez ve elçimiz Avelşih ile gönderildi, ayrıca onlarla birlikte İtyak Tarhan ve damadınız Bibi Mirza'nın oğlu Abdülhan Bakşi gönderildi. Sözlerimizin teminatı mezbur şartnamedir

Kasım 1530 yılında Saadetli Saray'da yazıldı.

EXTENDED ABSTRACT

Saadet Giray Khan I, one of the early khans of the Crimean Khanate, the last independent stronghold of the Northern Black Sea Turks, ruled between 1524 and 1532. Turkish sources about his khanate period are unfortunately limited and the existing ones are repetitions of certain information. In order to access new information, it has become necessary to look at the diplomatic correspondence records of the border neighbors of the Crimean Khanate, as well as the Lithuanian-Polish State and the Moscow Principality with which they have the most relations, in which they provide information about the Crimean Khanate. For this reason, we translated and analyzed two ahidnames prepared between the Moscow Principality and the Crimean Khanate of the Saadet Giray Khan I period, which we obtained from the RGADA (Rossiyskiy Gosudartstvennyy Arhiv Drevnih Aktov/ Russian State Archive Old Correspondence Department) Archive in Moscow as a result of various difficulties. We wanted to contribute to the work of the Crimean Khanate in Türkiye, even a little bit.

The first of these documents is dated 1525 and the second one is dated 1530. Although there is a period of five years between the documents, most of the paragraphs in the two separate documents are the same, which shows us that there are some fixed sentences in the diplomatic correspondence. It is also striking that there are expressions especially added in order to prevent some articles from being open-ended in the ahidnames. Thus, the interruption of peace was tried to be prevented. The main topics in the ahidnames are the peace and friendship established between the Crimean Khanate and the Moscow Principality; alliance formed against the Lithuanian-Polish State; It is the permission given for the commute of ambassadors and merchants.

The Ottoman Empire's protection of the Crimean khans and keeping them under their allegiance caused the khans to face irreversible results from time to time. An example of this is the starting point of the events that took place between the years 1525-1530. While the Crimean Khans sometimes formed alliances with the states around them during the military and political crisis, sometimes they had to make agreements with them on certain conditions. In addition to dealing with the internal affairs of the khanate, he had to deal with Sheikh Ahmet and his sons in Lithuania, one

of the last heirs of the Golden Horde, who are referred to as the Ahmedovs in the documents. For this reason, he sometimes entered into a struggle with Lithuania-Poland, with which he formed an alliance, and sometimes made friendship agreements with the Principality of Moscow and followed the policy of fighting against Lithuania-Poland. As a result, as explained in the two ahidnames translated by us, Crimean Khan Saadet Giray tried to protect his khanate against foreign interventions in its internal affairs and in foreign policy, while he was on the throne of the khanate, he was in a struggle against his rivals by following a policy of balance.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Alan, H. (2011). *Altın Orda Hanlığında hâkimiyet anlayışı ve Karaçi Beyleri ortaya çıkışı*. Tarih Dergisi. S. 54, 1-20.
- Derin, D. (2003). *Abdülğaffar Kırımî'nin Umdet'ül Ahbar'ına (Umdet'üt-tevarih) göre Kırım tarihi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Gayvoronskiy, O. (2007). *Poveliteli dvuh materikov* (Tom I). Kiev-Bahçisaray: Oranta, Maysterniya Kniga.
- Guleviç, V. (2016). *Ulug Ulus (Kırmiskoe Hantsvo)*. R. Hakimov, M. Favero, V. Trepavlov, İ. Mirgaleev, R. Hautala (Ed.), *Zolotaya Orda v Mirovoy İstorii* (s. 761-777).
- Halîm Giray. (2019). *Gülbün-i Hânân* (İ. Gültekin, Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Herberstein, S. V. (1851). *Notes upon Russia* (R. H. Major, Çev.). London: Hakluyt Society.
- Kolodziejczyk, D. (2011). *The Crimean Khanate and Poland Lithuania*, Leiden-Boston: Brill.
- Litsevoy Letopisnyy Svod XVI. Veka* (Kniga 18). (2014). Moskva: Akteon.
- Petovskiy, O. (1893). *Moneti hanov dinastii gireev (Kırmiskoe Hantsvo) 1440-1783*. Simferopol. PSRL, *Lvovskaya Letopis*. (Tom 20, Çast 1). (1910). S. Peterburg: İzdanie İmperatorskoy Arheografiçeskoy Kommisii.
- PSRL, *Nikonovskaya Letopis*. (Tom 13, Çast 1). (1904). S. Peterburg: İzdanie İmperatorskoy Arheografiçeskoy Kommisii.
- PSRL, *Prodoljenie po Voskresenskomu Spisku*. (Tom 8). (1859). Sank Peterburg.
- Purgstall, J. V. H. (2020). *Kırım hanlığı tarihi* (S. Say, Çev.). İstanbul: İnsan Yay.
- Razriyadnaya kniga 1475-1598* (V. İ. Buganov, Haz.) (1966). Moskva: İzdatelstvo Nauka.
- RGADA, Fond 123, Opis 2, no. 22, list 2-3.
- RGADA, Fond 123, Opis 2, no. 23, list 2-4.
- RGADA, Fond 389 Litovskaya Metrika, no. 7, list 1187-1193.
- Solovyov, S. M. (1960). *İstorii Russii c drevneyşih vremen* (Kniga III, Tom V-VI). Moskva: Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzdatelstvo.
- Söylemez, Y. (2016). *Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar* (Tenkitli metin neşri, inceleme) (Doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2019). *Osmanlı tarihi* (C. II). Ankara: TTK.
- Vasary, I. (2014). *Kırım hanlığı ve büyük orda (XV-XVI yüzyıl) hâkimiyet uğruna mücadele* (S. Acar, Çev.). Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 29, S. 1, 327-340.